

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН АТЫНАН
КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
КОНСТИТУЦИЯЛЫК СОТУНУН

Дооталиева Алла Аликовнанын кызыкчылыгын көздөгөн Султаналиев Марат Бакаевичтин, Усенбаев Саматбек Айтбаевичтин кайрылуусуна байланыштуу Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин 35-беренесинин 1-бөлүгүнүн 11-пунктунун, 260-беренесинин 1-бөлүгүнүн конституциялуулугун текшерүү жөнүндө иш боюнча

Ч Е Ч И М И

2023-жылдын 14-июну

Бишкек шаары

Кыргыз Республикасынын Конституциялык соту: төрагалык кылуучу Э.Ж. Осмонбаев, судьялар Ч.А. Айдарбекова, М.Р. Бобукеева, К.А. Дуйшеев, Л.П. Жумабаев, Л.Ч. Жолдошева, М.Ш. Касымалиев, Ж.А. Шаршеналиевдин курамында, катчы Маамыталы кызы Камиланын;

кайрылуучу тараптар – Алла Аликовна Дооталиеванын кызыкчылыгын көздөгөн Марат Бакаевич Султаналиевдин, Саматбек Айтбаевич Усенбаевдин;

жоопкер тарап – Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин Кыргыз Республикасынын Конституциялык сотундагы туруктуу өкүлү Самат Кыштообекович Ысырановдун;

үчүнчү жактар – Президенттин жана Министрлер Кабинетинин Кыргыз Республикасынын Конституциялык сотундагы туруктуу өкүлү Алмазбек Тавалдиевич Молдобаевдин, Кыргыз Республикасынын Жогорку сотунун ишеним кат боюнча өкүлү Маргарита Насаркановна Сапиянованын, Кыргыз Республикасынын Башкы прокуратурасынын ишеним кат боюнча өкүлү Таалайбек Осконович Айбашевдин, Кыргыз Республикасынын Юстиция министрлигинин ишеним кат боюнча өкүлү Нурмира Сабыржановна Токтогулованын, Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлигинин ишеним кат боюнча өкүлү Азамат Токтосунович Маматкуловдун катышуусунда,

Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 97-беренесинин 1 жана 2-бөлүктөрүн, «Кыргыз Республикасынын Конституциялык соту жөнүндө» Кыргыз Республикасынын

конституциялык Мыйзамынын 4, 17, 40, 45-беренелерин жетекчиликке алып, Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин 35-беренесинин 1-бөлүгүнүн 11-пунктунун, 260-беренесинин 1-бөлүгүнүн конституциялуулугун текшерүү жөнүндө ишти ачык сот отурумда карап чыкты.

Бул ишти кароого Дооталиева Алла Аликовнанын кызыкчылыгын көздөгөн М.Б.Султаналиевдин, С.А.Усенбаевдин өтүнүчү себеп болду.

Бул ишти кароого Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин 35-беренесинин 1-бөлүгүнүн 11-пунктунун, 260-беренесинин 1-бөлүгүнүн Кыргыз Республикасынын Конституциясына ылайык келүүсү жөнүндө маселеде пайда болгон аныксыздык негиз болду.

Ишти соттук отурумга кароого даярдаган судья-баяндамачы Л.Ч. Жолдошеванын маалыматын угуп жана келтирилген материалдарды изилдеп чыгып, Кыргыз Республикасынын Конституциялык соту,

Т А П Т Ы

2022-жылдын 6-июлунда Кыргыз Республикасынын Конституциялык сотуна Алла Аликовна Дооталиеванын кызыкчылыгын көздөгөн М.Б. Султаналиевдин, С.А. Усенбаевдин Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин (мындан ары – КЖПК) 35-беренесинин 1-бөлүгүнүн 11-пунктунун, 260-беренесинин 1-бөлүгүнүн Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 61-беренесинин 1-бөлүгүнө, 100-беренесинин 4-бөлүгүнө, 101-беренесинин 1-бөлүгүнө ылайык келүүсүн текшерүү жөнүндө өтүнүчү келип түшкөн.

Өтүнүчтө көрсөтүлгөндөй, Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлигинин улук тергөөчүсү М.А. Мусаев 2016-жылдын 13-сентябрында А.А. Дооталиевага карата анын аракеттеринде кылмыштын курамынын жоктугуна байланыштуу кылмыш ишин кыскартуу жөнүндө токтом чыгарган.

Бул иш боюнча жабырлануучу Б.С. Бекбоев кылмыш ишин кыскартуу жөнүндө аталган токтомго даттануу менен Бишкек шаарынын Биринчи май райондук сотуна кайрылган. Сот арызды карап, бул токтом КЖПКнын талаптарына ылайык кабыл алынган жана аны жокко чыгарууга негиз жок деген жыйынтыкка келген. Кийин Бишкек шаардык соту жана Кыргыз Республикасынын Жогорку соту Биринчи май райондук сотунун чечимин күчүндө калтырган.

Арыз ээлери кылмыш ишин кыскартуу жөнүндө токтомдун мыйзамдуулугу үч соттук инстанциянын тең чечимдери менен бекемделген жана жогоруда аталган соттук чечимдер жокко чыгарылган учурда гана тергөөнү андан ары кайра жандандыруу мүмкүн деп эсептешет. Болбосо, мындай аракеттер Конституциянын 100-беренесинин 4-бөлүгүнө жана 101-беренесинин 1-бөлүгүнө карама-каршы келет, аларда соттун чечимин жокко чыгаруу, өзгөртүү же кыскартуу мыйзамда белгиленген тартипте сот тарабынан жүзөгө ашырылат деп белгиленген; Кыргыз Республикасынын сотторунун мыйзамдуу күчүнө кирген чечимдери бардык мамлекеттик

органдар, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары, юридикалык жактар, коомдук бирикмелер, кызмат адамдар жана жеке жактар үчүн милдеттүү жана республиканын бүткүл аймагында аткарылууга тийиш.

Бирок, кайрылуунун авторлору белгилегендей, кылмыш ишин кыскартуунун мыйзамдуулугу жөнүндө соттун жокко чыгарылбаган чечимдери болгондугуна карабастан, прокуратура органдары тергөөнү кайра жандандыруу боюнча бир катар негизсиз жана мыйзамсыз процессуалдык чечимдерди чыгарган жана ошол эле учурда окуялар жана фактылар изилденип, алар боюнча А.А. Дооталиеванын аракеттерине тергөөнүн жүрүшүндө юридикалык баа берилген, булар жогоруда белгиленген соттук чечимдерде чагылдырылган.

М.Б. Султаналиев жана С.А. Усенбаев прокуратура тарабынан А.А. Дооталиевага карата тергөөнү кайрадан жандандыруу мындан он эки жыл мурдагы окуялар кайрадан сот процессинин предмети болуп калышына алып келди деп белгилешет. Бул прокурордо КЖПКнын талаштуу ченемдери боюнча тергөөчүнүн, тергөө бөлүмүнүн жетекчисинин, төмөн турган прокурордун мыйзамсыз жана негизсиз чечимдерин жокко чыгарууга жана кыскартылган иш боюнча өндүрүштү кайра жандандырууга ыйгарым укуктары болгондугунан улам мүмкүн болду.

Арыз ээлеринин пикири боюнча, кыскартылган жазык ишин аны кыскартуунун мыйзамдуулугун тааныган, жокко чыгарылбаган соттук чечимдер болгон учурда өзүм билемдик менен кайра-кайра козгоо А.А. Дооталиева үчүн негизсиз жана мыйзамсыз жазыктык куугунтуктоо коркунучун туруктуу түзүп, муну менен анын Конституциянын 61-беренесинин 1-бөлүгү менен кепилденген соттук коргоого болгон конституциялык укугун бузат.

Жогорудагыларды эске алуу менен кайрылуу субъекттери КЖПКнын 35-беренесинин 1-бөлүгүнүн 11-пункту, 260-беренесинин 1-бөлүгү Конституциянын 61-беренесинин 1-бөлүгүнө, 100-беренесинин 4-бөлүгүнө, 101-беренесинин 1-бөлүгүнө прокурор тарабынан жазык ишин кыскартуу жөнүндө тергөөчүнүн, тергөө бөлүмүнүн жетекчисинин, төмөн турган прокурордун чечимдерин жокко чыгаруу жана тергөөчүнүн чечимдеринин мыйзамдуулугун жана негиздүүлүгүн тааныган, жокко чыгарылбаган соттук актылар болгондо аны жандандыруу жөнүндө жол-жобо жөнгө салынбаган өлчөмдө карама-каршы келет.

Кыргыз Республикасынын Конституциялык сотунун 2023-жылдын 11-январындагы токтому менен бул кайрылуу өндүрүшкө кабыл алынган.

Соттук отурумда кайрылуучу тарап өз талаптарын колдоп жана аны канааттандырууну өтүнгөн.

Жоопкер тараптын өкүлү С.К. Ысыранов талашылган ченемдер боюнча төмөнкүдөй пикирин билдирди.

Конституциянын 100-беренесинин 4-бөлүгүнүн жана 101-беренесинин 1-бөлүгүнүн негизинде соттун чечимин жокко чыгаруу, өзгөртүү же токтото туруу сот тарабынан жүзөгө ашырылат; соттун мыйзамдуу күчүнө кирген чечимдери жалпысынан милдеттүү жана республиканын бүткүл аймагында аткарылууга тийиш. Тергөөчүнүн жазык ишин кыскартуу жөнүндө токтомун жокко чыгаруу жана жазык иши боюнча андан ары өндүрүш тергөөчүнүн

чечиминин мыйзамдуулугу жана негиздүүлүгү жөнүндө соттук актылар жокко чыгарылган шартта гана кайра жандандырылышы мүмкүн.

Конституциянын 105-беренесине ылайык прокуратура органдары жазык куугунтугун ишке ашырат, соттук териштирүүгө катышат, соттун чечимдеринин аткарылышына көзөмөлдүк кылат жана конституциялык мыйзамда каралган башка ыйгарым укуктарды жүзөгө ашырат.

Ошол эле учурда КЖПК кылмыш ишин кыскартуу жөнүндө тергөөчүнүн токтому жокко чыгарылганда кыскартылган иш боюнча өндүрүштү кайра жандандыруу боюнча ыйгарым укуктуу прокурорго берет (260-берене).

КЖПКнын талашылып жаткан ченемдери жокко чыгарылбаган соттук актылар болгон учурда прокурор тарабынан кыскартылган жазык ишин кайра жандандыруунун тартибин жөнгө салбагандыктан, ал эми анын кароо предмети тергөөчүнүн жазык ишин кыскартуу жөнүндө чечиминин мыйзамдуулугунун маселеси болгондуктан, Конституцияга карама-каршы келе албайт.

Президенттин жана Министрлер Кабинетинин Кыргыз Республикасынын Конституциялык сотундагы туруктуу өкүлү А.Т. Молдобаев прокурор изин-суутпай издөө, сотко чейинки өндүрүштү жүргүзүүчү органдардын мыйзамдарды сакташына көзөмөлдү жүзөгө ашырган кызмат адамы экендигин белгиледи. Көзөмөлдүн алкагында ал сотко чейинки өндүрүштө ыйгарым укуктуу адамдардын аракеттеринин мыйзамдуулугун камсыз кылуу боюнча ыйгарым укуктарды жүзөгө ашырат жана кылмыш-жаза процессинде айыптоочу тараптын негизги өкүлү катары прокурорго КЖПК менен сотко чейинки өндүрүштү объективдүү уюштуруу жана жүргүзүү боюнча кеңири ыйгарым укуктар берилген.

КЖПКда тергөөчү тарабынан жазык ишин токтотуунун, бул боюнча прокурорго токтомду жөнөтүүнүн негиздери жана тартиби, ошондой эле ага даттануу мүмкүнчүлүгү каралган. Сотко чейинки текшерүү органынын, тергөөчүнүн, прокурордун, тергөө бөлүмүнүн жетекчисинин аракеттерине (аракетсиздигине) жана чечимдерине жазык сот өндүрүшүнүн катышуучуларынын даттануулары тергөө судьясы тарабынан каралышы мүмкүн. Бирок соттук көзөмөлдүн алкагында сот мындай токтомдун мыйзамдуулугун жана негиздүүлүгүн текшербейт, болгону даттанууну кароо учурунда аны жокко чыгаруу үчүн негиздердин бар же жок экендигине баа гана бере алат. Сотко чейинки өндүрүштүн алкагында, эгерде иш боюнча кошумча күбөлөрдү суроо же башка тергөө аракеттерин жүргүзүү зарылчылыгы менен байланышкан башка жагдайлар келип чыкса, анда прокурор жазык ишин кыскартуу жөнүндө тергөөчүнүн токтомун жокко чыгара алат жана ал боюнча өндүрүштү кайра жандандыра алат. Тактап айтканда, кайрылуучу тарап келтирген учурда прокурор тергөөчүнүн токтомуна карата кабыл алынган сот актысына кол салбастан, сотко чейинки өндүрүштүн алкагында чыгарылган мыйзамсыз же негизсиз актыны жокко чыгаруу боюнча өзүнүн ыйгарым укуктарынын чегинде аракеттенген. Ошентсе да каралып жаткан маселенин укуктук жөнгө салуу проблемалары бар.

Жогорку соттун өкүлү М.Н. Сапиянова белгилегендей, КЖПКнын 257, 258 жана 259-беренелерине ылайык жазык иши тергөөчү тарабынан КЖПКнын 27-беренесинин 1-бөлүгүндө

көрсөтүлгөн негиздер болгондо, КЖПКнын 27-беренесинин 3-бөлүгүндө белгиленген жагдайлар жок болгон шартта токтотулат.

Ошол эле учурда КЖПКда мыйзамдуулугу жана негиздүүлүгү сот тартибинде каралып жаткан кылмыш ишин кыскартуу жөнүндө тергөөчүнүн токтому жокко чыгаруу боюнча прокурордун ыйгарым укуктарын чектеген ченемдер камтылган эмес.

КЖПКнын 8-беренеси менен бекитилген сот адилеттигин сот гана жүзөгө ашырат деген принципке ылайык, кылмыш-жаза иши боюнча соттун өкүмү жана башка чечимдери мыйзамдарда каралган тартипте тиешелүү соттор тарабынан гана текшерилиши жана кайра каралышы мүмкүн.

Мыйзамдуулугу жана негиздүүлүгү сот тартибинде каралган, тергөөчүнүн токтому менен кыскартылган жазык ишин прокурор тарабынан кайра жандандыруу тартиби жөнүндө кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдардагы боштук мыйзам чыгаруучу орган тарабынан КЖПКга өзгөртүүлөрдү киргизүү жолу менен толтурулушу мүмкүн.

Жогоруда айтылгандардын негизинде М.Н. Сапиянова талашып жаткан ченемдердин Конституциянын жоболоруна карама-каршылыгы жок деп эсептейт.

Башкы прокуратуранын өкүлү Т.О. Айбашев, прокурор кылмыш ишин териштирүүнүн жүрүшүндө да, ал аяктагандан кийин да кандай болбосун мыйзам бузууларды аныктоо боюнча мыйзамда каралган чараларды көрө тургандыгын белгиледи. Прокурордун өз токтому менен кошумча териштирүүнү демилгелөө укугу Конституциянын 105-беренесинин экинчи абзацынын жоболорунан келип чыгат.

КЖПКнын 35-беренесинин 1-бөлүгүнүн 11-пунктуна ылайык, прокурордун жазык сот өндүрүшүнүн жүрүшүндө тергөөчүнүн, тергөө бөлүмүнүн жетекчисинин, төмөн турган прокурордун мыйзамсыз жана негизсиз чечимин жокко чыгарууга, иш боюнча өндүрүштү токтотуу, кыскартуу жөнүндө токтомдорду чыгарууга ыйгарым укугу Конституциянын 105-беренесинин экинчи абзацынын конституциялык ченемдери менен системалуу байланышта турат. Тергөөчүнүн жазык ишин кыскартуу жөнүндө токтому жокко чыгарылса, кыскартылган иш боюнча өндүрүш прокурордун токтому менен кайра жандандырылат.

Жогоруда баяндалгандарды эске алуу менен Башкы прокуратуранын өкүлү талашылып жаткан ченемдер Конституцияга карама-каршы келбейт деп эсептейт.

Ошол эле учурда Т.О. Айбашев арыз берүүчүлөрдүн жүйөлөрү айрым бир прокурордун чечим кабыл алуусунун конкреттүү учуруна тиешелүү деп эсептейт. Бирок, эгерде соттук акт болсо, сотко чейинки өндүрүштү кыскартуу жөнүндө токтом прокурор тарабынан жокко чыгарылбашы керек.

Ички иштер министрлигинин өкүлү Башкы прокуратуранын өкүлүнүн укуктук позициясына окшош позициясын билдирди. КЖПКнын талашылып жаткан ченемдери соттук чечимдер менен байланышкан маселелерди козгобойт жана прокурорго соттук чечимдерди жокко чыгаруу ыйгарым укуктарын бербейт.

Юстиция министрлигинин өкүлү Н.С. Токтогулова талашылып жаткан ченемдер Конституцияга карама-каршы келбейт деп эсептейт. Мында ал, КЖПКнын принциптеринин бири

укуктун жана мыйзамдуулуктун үстөмдүгү, ошондой эле адилет соттук териштирүү жана жазык мыйзамдарын туура колдонуу экендигин белгиледи.

Аталган Кодексте жазык процессинин сотко чейинки жана соттук стадияларына тиешелүү, анын ичинде жазык ишин кыскартуунун жол-жобосу жана ага даттануунун тартиби боюнча тергөөчүнүн жазык-процессуалдык ишмердүүлүгүн караган жоболор бекитилген.

Тергөө судьясы сотко чейинки өндүрүш стадиясында адамдын конституциялык укуктарын кыйла натыйжалуу соттук камсыздоо үчүн жазык процессине киргизилген, ал судьянын статусуна толук көлөмдө ээ жана ага Конституциянын, «Кыргыз Республикасынын судьяларынын статусу жөнүндө» конституциялык Мыйзамдын жана КЖПКнын ченемдери жайылтылат. Ал өзүнүн ыйгарым укуктарынын чегинде кабыл алган процессуалдык чечимдер мамлекеттик органдар, кызмат адамдары жана жарандар тарабынан аткарылуусу үчүн милдеттүү болуп саналат. Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 100-беренесинин 4-бөлүгүнө ылайык соттун чечимин жокко чыгаруу, өзгөртүү же токтото туруу сот тарабынан мыйзамда белгиленген тартипте жүзөгө ашырылат. Ушул себептен улам, КЖПК прокурордун сот актылары болгон учурда кылмыш ишин кайра жандандыруунун процессуалдык тартибин жөнгө салуу бөлүгүн жеткире иштеп чыгууну талап кылат, ага ылайык тергөөчүнүн, тергөө бөлүмүнүн жетекчисинин же төмөн турган прокурордун кылмыш ишин кыскартуу жөнүндө чечими мыйзамдуу деп табылган.

Кыргыз Республикасынын Конституциялык соту тараптардын жүйөлөрүн талкуулап, үчүнчү жактардын пикирлерин угуп, иштин материалдарын изилдеп чыгып, төмөнкүдөй тыянакка келди.

1. «Кыргыз Республикасынын Конституциялык соту жөнүндө» конституциялык Мыйзамдын 17-беренесинин 4-бөлүгүнө ылайык Конституциялык сот кайрылууда козголгон предмет боюнча ченемдик укуктук актынын конституциялуулугу күмөн жараткан бөлүгүнө карата гана актыларды чыгарат.

Ошентип, бул иш боюнча Кыргыз Республикасынын Конституциялык сотунун кароосунун предмети болуп төмөндөгүдөй редакцияда баяндалган Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин 35-беренесинин 1-бөлүгүнүн 11-пунктунун, 260-беренесинин 1-бөлүгүнүн ченемдери саналат:

«35-берене. Прокурордун ыйгарым укуктары

1. Прокурор кылмыш-жаза сот өндүрүшүнүн жүрүшүндө төмөнкүлөргө укуктуу:

11) тергөөчүнүн, тергөө бөлүмүнүн жетекчисинин, төмөн турган прокурордун мыйзамсыз жана негизсиз чечимин жокко чыгарууга, иш боюнча өндүрүштү токтотуу, кыскартуу жөнүндө токтомдорду чыгарууга;

260-берене. Кыскартылган кылмыш ишин кайра баштоо

1. Кылмыш ишин кыскартуу жөнүндө тергөөчүнүн токтому жокко чыгарылганда кыскартылган иш боюнча өндүрүш прокурордун токтому менен кайра башталат».

Кылмыш-жаза процессуалдык кодекси Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында белгиленген тартипте кабыл алынып, «Эркин Тоо» гезитинин 2021-жылдын 16-ноябрындагы

№ 122-123 санына жарыяланып, Кыргыз Республикасынын Ченемдик укуктук актыларынын мамлекеттик реестрине киргизилген жана колдонуудагы болуп саналат.

2. Конституцияга ылайык, Кыргыз Республикасы укуктук мамлекет болуп саналат (1-берененин 1-бөлүгү). Бул конституциялык жобо бардык мамлекеттик жана коомдук турмуш укуктук башкаруу концепциясына негизделип, укуктун үстөмдүүлүк принцибине жалпы милдеттүү маани бериле тургандыгын билдирет. Башкача айтканда, бардык адамдар, менчигинин түрүнө карабастан мекемелер жана уюмдар, анын ичинде мамлекет өзү да жалпыга белгилүү ачык-айкындуулукта кабыл алынган мыйзамдарда камтылган бирдиктүү эрежелерди колдонуп иштешет, жашоо-турмуштун бардык учурларына бирдей деңгээлде жайылтылат жана жагдайларга карабастан да бирдей колдонулат.

Укуктук башкаруу принциби мамлекетти мыйзамдык деңгээлде өлкөдө мыйзамдуулуктун толук режимин камсыз кылууга мүмкүндүк берүүчү натыйжалуу укуктук механизмдерди кабыл алууга милдеттендирет.

Мындай механизмдердин бири жазык-процессуалдык мыйзамдар болуп саналат, алар жазык сот өндүрүшүнүн тартибин жөнгө салуучу жана жазык-процессуалдык иштин мүнөзүн, анын мазмунун жана максаттарын аныктоочу баштапкы параметрлерди, анын ичинде кылмыштарды ачууда жана териштирүүдө ыйгарым укуктуу адамдардын иш-аракеттерин, ошондой эле жазык иши боюнча өндүрүшкө тартылган тийиштүү субъекттер кирген укуктук мамилелердин системасын камтыйт.

Иликтенип жаткан кылмыштын конкреттүү кырдаалдарына жана жагдайларына жараша кылмыш-жаза жана кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдардын ченемдери жыйындысында кылмыш-жаза сот өндүрүшүнүн максаттарына жетишүүгө өбөлгөлөөчү зарыл процессуалдык чечимдерди кабыл алууга мүмкүндүк берет.

3. Кылмыш-жаза сот өндүрүшүнүн алкагында жүргүзүлүүчү маанилүү процессуалдык аракеттердин бири болуп анын алдында жүргүзүлгөн бардык иштердин жыйынтыгы катары жазык сот өндүрүшүн аяктоо боюнча чечимдерди кабыл алуу саналат. Жазык ишин кыскартуу – бул ишти сотко жибербестен сотко чейинки тергөөнү бүтүрүү формаларынын бири. Бул кылмыш иши анын өндүрүшүндө болгон субъекттин мыйзамда көрсөтүлгөн кылмыштуулукту же жосундун жазалануусун жокко чыгарган жагдайлардын биринин болушуна байланыштуу, же шектүүгө же айыпталуучуга жазык жоопкерчилигинен бошотууга мүмкүндүк берүүчү жагдайлардын болушунан улам андан аркы өндүрүштүн мүмкүн эместигине байланыштуу чечими.

Өзүнүн укуктук табияты боюнча кылмыш ишин кыскартуу, бир жагынан, инсандын укуктарын коргоону камсыздайт, күнөөсүздөрдү мыйзамсыз жана негизсиз кылмыш куугунтугунан коргоп, кандайдыр бир укуктук чыпка сыяктуу кызмат кылат, экинчи жагынан, укук коргоо жана сот системаларына ашыкча жүктү болтурбоого, ошондой эле пайдасыз процессуалдык иш-аракеттерге кетүүчү чыгымдар менен билдирилүүчү, мамлекетке зыян келтирбөөгө мүмкүндүк берет.

Тактап айтканда, КЖПКнын 27-беренесинде кылмыш иши козголушу мүмкүн эмес, ал эми козголгон иш кыскартылууга жаткан, кылмыш сот өндүрүшүн козгоодон тышкары жагдайлардын тизмеси келтирилген.

Ошол эле учурда, жазык ишин кыскартуунун жыйынтыктоочу мүнөзү мындай чечимдин мыйзамдуулугуна жана негиздүүлүгүнө жогорку талаптарды коюу зарылдыгын шарттайт, анткени ал өзүнө укуктук, процессуалдык жана этикалык аспектилерди гана камтыбастан, ошондой эле укук тартибин, жоопкерчиликтин сөзсүздүгү принциби камсыз кылуу, кылмыш ишин негизсиз токтотуу менен инсандын бузулган укуктарын жана сот адилеттигинин коомдук таламдарын калыбына келтирүү боюнча мамлекеттик укук коргоо системасынын ишине түздөн-түз тиешеси бар.

Ушуга байланыштуу жазык иши боюнча өндүрүштү токтотуунун мыйзамдуулугун жана негиздүүлүгүн текшерүүнүн укуктук жол-жоболору өзгөчө мааниге ээ.

КЖПКнын 35-беренесинин 1-бөлүгүнүн 11-пунктуна ылайык, прокурор кылмыш-жаза сот өндүрүшүнүн жүрүшүндө тергөөчүнүн, тергөө бөлүмүнүн жетекчисинин же төмөн турган прокурордун мыйзамсыз жана негизсиз чечимдерин, анын ичинде иш боюнча өндүрүштү кыскартуу жөнүндө токтомдорду жокко чыгарууга ыйгарым укуктуу. Эгерде тергөөчүнүн жазык ишин кыскартуу жөнүндө токтому жокко чыгарылса, прокурордун токтому менен иш боюнча өндүрүш кайра жандандырылат (КЖПКнын 260-беренесинин 1-бөлүгү). Мында тергөөчүнүн жазык өндүрүшүн токтотуу жөнүндө токтомун прокурордук көзөмөлдүн алкагында текшерүү милдеттүү мүнөзгө ээ. Мындай чечим кабыл алынгандан кийин тергөөчү ишти прокурорго жиберет, ал өзүнүн корутундусу менен аны мыйзамдуу жана негиздүү деп тааныйт, же жокко чыгарып, иш боюнча өндүрүштү кайра жандандырат.

Мындан тышкары, жазык өндүрүшүн кыскартуунун мыйзамдуулугуна жана негиздүүлүгүнө прокурордук көзөмөлдү жүргүзүүнүн милдеттүү түрүнөн тышкары, КЖПКнын ченемдери менен тергөөчүнүн токтомуна жазык процессинин катышуучуларынын да даттануу мүмкүнчүлүгү каралган.

Алсак, КЖПКнын 259-беренесине ылайык, кылмыш ишин кыскартуу жөнүндө тергөөчүнүн, прокурордун токтому шектүү, айыпталуучу, анын адвокаты, жабырлануучу жана (же) анын өкүлү, ошондой эле анын арызы менен сотко чейинки өндүрүш башталган адам же уюмдун өкүлү тарабынан тергөөгө көзөмөл жүргүзгөн прокурорго же сотко даттанылышы мүмкүн. Муну менен мыйзамдар аталган субъекттерге ушул стадияда өз кызыкчылыктарын коргоо үчүн укуктук шайманды тандоо мүмкүнчүлүгүн берет. Ошол эле учурда прокурордун жазык ишин кыскартуунун мыйзамдуулугуна жана негиздүүлүгүнө берген баасы жазык процессинин катышуучулары ошол эле маселе боюнча сотко кайрылуу укугунан ажырайт дегенди билдирбейт.

4. Конституциянын 61-беренесинин 1-бөлүгү менен кепилденген ар бир адамдын соттук коргоого укугу өзүнүн мааниси жана мазмуну боюнча абсолюттук болуп саналат жана эч кандай чектөөлөргө жол бербейт.

Бул укуктуу сотко чейинки өндүрүштүн этабында ишке ашыруу кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдарда соттук көзөмөлдү жүзөгө ашыруучу, анын ичинде алгачкы текшерүү органынын кызмат адамынын, тергөөчүнүн, тергөө бөлүмүнүн жетекчисинин, прокурордун аракеттеринин (аракетсиздигинин) жана чечимдеринин мыйзамдуулугуна соттук контролду жүзөгө ашыруучу тергөө судьясынын институтун бекемдөө жолу менен камсыздалат (КЖПКнын 5-беренесинин 58-пункту).

Сотко чейинки өндүрүштө соттук көзөмөлдү бекемдөө дал ушул стадияда ыйгарым укуктуу кызмат адамдарынын иши негизинен адамдын конституциялык укуктарын жана эркиндиктерин чектеген жазык-процессуалдык мажбурлоо чараларын колдонуу менен шартталган жана Кыргыз Республикасынын адам укуктары чөйрөсүндө жалпы кабыл алынган эл аралык стандарттарга таянары айгинелейт.

Алсак, КЖПКнын 32-беренесинин 2-бөлүгүнө ылайык, тергөө судьясы соттук контролдоону жүзөгө ашыруунун алкактарында алгачкы текшерүү органынын, тергөөчүнүн, прокурордун, тергөө бөлүмүнүн жетекчисинин аракеттерине (аракетсиздигине) жана чечимдерине карата кылмыш-жаза сот өндүрүшүнүн катышуучуларынын даттанууларын карайт. Даттанууну кароонун натыйжалары боюнча тергөө судьясы тиешелүү кызмат адамынын аракеттерин (аракетсиздигин) же чечимдерин мыйзамсыз же негизсиз деп таануу жана анын жол берилген бузууларды четтетүү милдеттери же даттанууну канааттандыруусуз калтыруу жөнүндө аныктама чыгарат (КЖПКнын 271-беренесинин 2-бөлүгү).

Мыйзам чыгаруучу тергөө судьясынын институтун киргизип, ага сотко чейинки өндүрүштүн бүткүл көлөмүн камтыган алдын алуучу жана кийинки соттук көзөмөлдү жүзөгө ашыруу боюнча ыйгарым укуктарды берип, ар бир адамдын соттук коргоого укугун камсыз кылуу боюнча конституциялык жобону ишке ашырды. Тергөө судьясынын токтомуна апелляциялык жана кассациялык тартипте даттануу мүмкүнчүлүгүн кароо менен ал ар бир адамдын ишти жогору турган сот тарабынан кайра кароо укугунун конституциялык кепилдигин турмушка ашырды, бул ар бир адамдын соттук коргоого укугунун ажырагыс бөлүгү болуп саналат.

Жогорудагы укуктук жөнгө салуудан көрүнүп тургандай, мыйзам чыгаруучу тергөөчүнүн жазык ишин кыскартуу жөнүндө токтомунун мыйзамдуулугун жана негиздүүлүгүн текшерүүнүн жетишээрлик кеңири механизм караган, мында көзөмөл кылуучу прокурор тарабынан милдеттүү текшерүүдөн тышкары, тергөөчүнүн аталган токтомуна жогору турган прокурорго же сотко даттануу укугу берилген.

5. Мамлекеттик институттардын функцияларынын арасында сот адилеттигин ишке ашыруу негизги орунду ээлейт, тактап айтканда, ага ылайык мамлекеттик бийликтин табияты укуктук жана болжолдуу мүнөзгө ээ болот.

Конституциялык соттун 2022-жылдын 15-июнундагы Чечиминде сот адилеттигин ишке ашыруу сот бийлигинин өзгөчө ыйгарым укуктарына таандык экендиги белгиленген. Өзүнүн бийик максатына байланыштуу сотко өзгөчө ыйгарым укуктар берилген жана мамлекеттик бийликтин же жергиликтүү өз алдынча башкаруунун бир дагы органында болбогон бийликтик-

тескөөчү ыйгарым укуктарга ээ. Мамлекеттин атынан аракеттенип, анын атынан чыгып, сот өзүнүн эркине баш ийдирүү жана белгилүү иш-аракеттерди жасоого же тийиштүү жүрүм-турумду карманууга мажбурлоо мүмкүнчүлүгүнө ээ.

Сот адилеттигин жүргүзүү түрүндө да, соттук көзөмөл түрүндө да ишке ашырылуучу сот бийлиги сот актысы түрүндө билдирилет, ал бардык учурларда мамлекеттик мажбурлоо менен камсыздалган мамлекеттик бийлик органынын бийликтик эркинин актысы болуп саналат. Ар кандай сот актысы мыйзамдуу күчүнө кирген учурдан тартып ал төгүндөлбөстүк, өзгөчөлүк, милдеттүүлүк, преюдициалдык, аткарылууга жөндөмдүүлүк касиеттерине ээ болот жана өзгөрүүсүз калат.

Алсак, Конституцияга ылайык, Кыргыз Республикасынын сотторунун мыйзамдуу күчүнө кирген актылары бардык мамлекеттик органдар, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары, юридикалык жактар, коомдук бирикмелер, кызмат адамдары жана жеке жактар үчүн милдеттүү жана аткарылууга тийиш (101-берененин 1-бөлүгү).

Бул конституциялык жобо сот актысы ишке катышкан же катышпаган жактар экендигине карабастан бардык жактарга жайылтылат дегенди билдирет. Ишке катышуучу адамдар үчүн соттук чечимдин милдеттүүлүгү өзүнүн жүрүм-турумун соттук чечимдин көрсөтмөлөрүнө баш ийдирүү зарылдыгын билдирет. Башка субъекттер же белгилүү иш-аракеттерди жасоого же аларды жасоодон баш тартууга, мыйзамда белгиленген жоопкерчиликке тартылуу коркунучунан улам соттун кабыл алынган чечимин таанууга жана урматтоого милдеттүү.

Мындан тышкары, соттун чечиминин мыйзамдык күчүнүн өзгөчөлүгү ал тарабынан белгиленген жагдайларга карата анын преюдициалдуулугу жана жүргүзүлгөн укуктук баа берүү болуп саналат, ал да сот актысынын социалдык баалуулугун, анын жалпыга милдеттүүлүгүн жана үзгүлтүксүздүгүн камсыз кылууга багытталган.

Ошентип, белгиленген тартипте кабыл алынган жана мыйзамдуу күчүнө кирген сот актылары, алар соттук көзөмөлдүн же тикелей соттук териштирүүнүн алкагында кабыл алынганына карабастан бирдей касиеттерге ээ жана башка мамлекеттик органдардын актылары менен өзгөртүлүшү мүмкүн эмес.

Конституциянын 100-беренесинин 4-бөлүгүнө ылайык, соттун чечимин жокко чыгаруу, өзгөртүү же токтото туруу мыйзамда белгиленген тартипте сот тарабынан жүзөгө ашырылат. Бул конституциялык жобо соттун функциясын эч бир башка орган өзүнө албастыгын, анын мазмунуна карабастан бир дагы соттун чечими соттун өзүнөн башка орган же кызмат адамы тарабынан жокко чыгарылышы, өзгөртүлүшү же токтотулушу мүмкүн эместигин милдеттүү түрдө көрсөтүп турат.

6. Кылмыш-жаза процессуалдык иш мамлекеттик иштин өзгөчө түрү катары анын субъекттеринин өзүнүн кароосу жана каалоосу боюнча өзүм билемдик менен жүзөгө ашырылышы мүмкүн эмес. Бул үчүн мамлекет мыйзамдык жактан ажырагыс системалык байланышта болгон жазык-процесстик иштин мүнөзүн, анын мазмунун жана багытын аныктоочу жалпы жана атайын эрежелерди, негизги жоболорду түзөт.

Бирок, КЖПКнын каралып жаткан ченемдеринин мазмунун кылмыш-жаза процессуалдык жоболордун комплексинен үзүп пайдалануу, атап айтканда КЖПКнын 27-беренесин пайдалануу талашылган ченемдерди девианттык, кем түшүнүүгө алып келди. Жыйынтыгында бул маселе боюнча соттун чечими бар болсо прокурорго кылмыш ишин кыскартуу жөнүндө токтомду жокко чыгарып, иш боюнча өндүрүштү кайра жандандыруу мүмкүнчүлүгү түзүлдү.

Ошентип, колдо болгон укуктук жөнгө салуу бул маселеге соттук баа берүү болгон учурда кылмыш ишин кыскартуунун мыйзамдуулугуна прокурордук көзөмөл жүргүзүү маселеси боюнча прокурордун өз эркине кароосуна жол берет, бул маани-маңызы боюнча сотко гана таандык ыйгарым укуктарга кол салуу болуп саналат. Мындай укуктук кырдаал Кыргыз Республикасында мамлекеттик бийлик органдарынын системасын түзүүнүн конституциялык принциптеринин көз карашынан алганда да, бийликтин сот бутагынын конституциялык-укуктук статусу боюнча да жол берилгис.

Ушуга байланыштуу, Конституциялык сот азыркы соттук көзөмөл системасында жазык сот өндүрүшүнүн максаттарына карама-каршы келген, жазыктык куугунтукка алуунун туруктуу коркунучу жасалма жол менен түзүлүп, ошол эле негиздер боюнча токтотулган жазык ишин өзүм билемдикке салып, утур баштоо жол берилгис деп эсептейт, тактап айтканда, жазык сот өндүрүшүн кыскартуу сыяктуу аны аяктоонун мындай түрү адамдык ар-намысты басмырлоого жөндөмдүү, инсандын конституциялык эркиндиктерине ашыкча түйшүк болуп саналат деп эсептейт.

Жогоруда айтылгандарды көңүлгө алып, Конституциялык сот талашылып жаткан ченемдер соттук коргоого укук жөнүндө конституциялык жоболорго, сот актыларынын төгүндөлбөстүгүнө жана жалпыга бирдей милдеттүүлүгүнө мыйзамдуулугу жана негиздүүлүгү өз күчүн сактаган сот актысы менен ырасталган жазык ишин кыскартуу жөнүндө токтомду жокко чыгарууга жана ал боюнча өндүрүштү кайра баштоого прокурордун мүмкүнчүлүгү жол берилген көлөмдө карама-каршы келет деп эсептейт.

Жогоруда баяндалгандардын негизинде, Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 97-беренесинин 2-бөлүгүнүн 2-пунктун, 4 жана 5-бөлүктөрүн, “Кыргыз Республикасынын Конституциялык соту жөнүндө” конституциялык Мыйзамынын 48, 49, 52 жана 53-беренелерин жетекчиликке алып, Кыргыз Республикасынын Конституциялык соту

Ч Е Ч Т И:

1. Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин 35-беренесинин 1-бөлүгүнүн 11-пункту, 260-беренесинин 1-бөлүгү мыйзамдуулугу жана негиздүүлүгү күчүндө болгон сот актысы менен ырасталган жазык ишин кыскартуу жөнүндө токтомду жокко чыгарууга жана ал боюнча өндүрүштү кайра баштоого прокурордун мүмкүнчүлүгү жол берилген даражада Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 61-беренесинин 1-бөлүгүнө, 100-беренесинин 4-бөлүгүнө, 101-беренесинин 1-бөлүгүнө карама-каршы келет деп таанылсын.

2. Чечим акыркы жана даттанууга жатпайт, жарыяланган учурдан тартып күчүнө кирет.

3. Чечим бардык мамлекеттик органдар, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары, кызмат адамдары, коомдук бирикмелер, юридикалык жана жеке жактар үчүн милдеттүү жана республиканын бүткүл аймагында аткарылууга тийиш.

4. Бул Чечим мамлекеттик бийлик органдарынын расмий басылмаларында, Кыргыз Республикасынын Конституциялык сотунун расмий сайтында жана «Кыргыз Республикасынын Конституциялык сотунун Жарчысында» жарыялансын.

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
КОНСТИТУЦИЯЛЫК СОТУ**